

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIV/3

**БЕОГРАД
1980.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIV (нова серија)

Св. 3

САДРЖАЈ

Јован Суботић као граматичар (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	95—106
О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	107—114
О дефиницијама у Речнику САНУ (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	115—128
Нека размишљања о класификацији и о промени глагола у савременом српскохрватском језику (ТАТЈАНА П. ПОПОВА)	129—138
Још о класификацији српскохрватских глагола (МИТАР ПЕШИКАН)	139—146
Језичка култура	
Нека размишљања о стандардизацији нашега језика (АСИМ ПЕЦО)	147—152
Бринемо ли се довољно о језику (ДРАГО ЂУПИЋ)	152—161
О значењу придева <i>йисмен</i> (АСИМ ПЕЦО)	161—163
Дистинктивна вредност придевских облика <i>йисан</i> , <i>йисани</i> и <i>йисмен</i> , <i>йисмени</i> (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	163—169
Једна непотпуна синтагматска детерминација (ДРАГО ЂУПИЋ)	169—172
Језик песника (ЈОРДАН МОЛОВИЋ)	172—173
О неким питањима из области норме књижевног језика (уз прилог Ј. Моловића) (СЛОБОДАНКА БОШКОВ)	173—177

О ДЕФИНИЦИЈАМА У РЕЧНИКУ САНУ

1. Досад су дефиниције више истраживане у филозофији и логици, па и у психологији, него у лингвистици. Због тога је остало лингвистима да ријеше многа питања која су у вези са дефинисањем. То је крупан задатак јер многи проблеми задиру у суштину лингвистичке теорије.

2. Још је Аристотел рекао да је дефиниција реченица која означава суштину ствари (Морис Коен и Ернест Нејгел, *Увод у логику и научни метод*, Београд, 1965, стр. 253). И данас се сматра да је дефиниција реченица у којој је субјекат ријеч која се дефинише (*definiendum*), а предикат су ријечи помоћу којих се дефинише (*definiens*), помоћу којих се објашњавају најбитније, најосновније особине субјекта.

Дефиницијом се изражава еквиваленција одређеног типа између дефинијендума и дефинијенса. У лексикографији се под дефиницијом обично подразумева само дефинијенс.

Према Речнику српскохрватског књижевног и народног језика, који ради Институт за српскохрватски језик у Београду а издаје Српска академија наука и уметности, дефиниција је „сажето и јасно објашњење значења неке речи, термина или појма“. Овом формулацијом долазимо до питања о којем се одавно расправља: шта се дефинише: ријеч, појам или предмет? Од бројних мишљења прихватимо оно за које нам се чини да је најближе истини: дефиницијом се објашњава значење ријечи, а посредно и појма и предмета објективне реалности на које се ријеч односи. Дакле, дефиниције немају искључиво метајезички карактер.

3. У Речнику САНУ (досад је изишло 10 књига, последња ријеч је *кукушица*) значења су обиљежена бројевима (1, 2, 3, . . .), а нијансе значења словима (а, б, в, . . .). Примјер:

крпа ж **1. а.** комад (обично већ исхабане, иодеране) тканине; дрњак . . . **б.** комад тканине или сличног материјала који се уиоитребљава за чиићење, ираће и сл. . . . **в.** комад тканине и др. који се иришива на иодерано местио, закрпа. . .

2. а. (чешће у мн.) одело, хаљина, одећа (обично са ниоодаишавањем са ирезиром) . . . **б.** (мн.) ирње, рише, дроњци. . .

Као што се види из дефиниције под 1.а., нијансирање може да буде и у границама једног слова. Оно се обиљежава тачком и зарезом.

Није риједак случај да се испред дефиниција за поједине нијансе значења нађе једна општа дефиниција:

кривуља ж . . . 2. покр. назив за разне предмете криво, искривљеног облика а. крива, искривљена греда која се користи као грађа за управљење кућа, колиба и сл. . . . б. кућа, колиба и сл. најрављена од кривих греда. . . в. врста криве сабље. . .

крила¹ ж покр. име домаћим животињама (женкама); исп. криласт (3) а. кози. . . б. овци. . . в. свињи. . .

4. Основни принципи дефинисања у РСАНУ дати су у првој књизи (1959. г.) у „Напоменама о обради текста Речника“. Тамо читамо следеће:

„Приликом набрајања значења трудили смо се да она иду логичким редом, почињући од оног које је данас најобичније и најраспрострањеније јер ово није етимолошки речник, већ речник савременог језика. Ипак, ако је значење које је најближе етимолошком још у широкој употреби, давали смо га на првом месту.

За поједина значења трудили смо се да дамо описне, а не синонимске дефиниције; тек после описне дефиниције наводили смо изразите синониме, који су — као што је познато — у језицима ређи“ (стр. XXX).

Понекад, углавном код мање познатих ријечи и израза, примјер врши функцију дефиниције:

змијоглавац. . . 1.: Змијоглавац се каже за мушко чељаде, са малом главом, којом непрестано врти тамо, амо, попут змије, а при том је љутит и пакостан (Банија, Борк.).

крсташица. . . б. покр.: У очи св. Андреје. . . На гребенима се упали остатак од божићне свеће (зване, крсташице, јер има три свеће у крст, поређане) (Павл. Јер. 3, 116).

кбшница¹. . . Изр. пчел. *дебела* ~ покр.: Дебела кошница је кошница, у којој су пчеле извеле саће до земље и напуниле га дупком медом (Јавор 1880, 1461).

Као и свака дефиниција тако и примјери у функцији дефиниције морају бити потпуно јасни. Ако то није случај, ако у њима има за већину данашњих читалаца нејасних ријечи, онда је потребно у загради дати објашњење таквих ријечи. Следећи примјер је такав, неподесан:

држдина. . . 4.б.: Дрождина (је) . . . шкрип или процијеп у грма тој пећини (Богов., РЈА).

Пошто ће о неким пропустима бити ријечи и касније, ваља истаћи да су они нормални у оваквим радовима. Сјетимо се шта је рекао А. Белић, некадашњи главни уредник, у Уводу у Речник: „Исто смо тако свесни да ће, поред свег труда и пажње, у нашем Речнику, као и у свим

речницима света, промаћи по који пропуст или омашка који ће бити доцније утврђени и накнадно додати“ (прва књига, стр. XXII). Белић ту цитира: „Lexikographische Werke, mögen sie noch so grossartig angelegt sein, haben das Vorrecht, Lücken und Irrtümer aufweisen zu dürfen“ (H.v. Meltzl)“ (и у фусноги даје превод: „Лексикографски послови, ма како да су на солидној основи рађени, имају то предимство да у њима сме бити празнина и грешака“).

Помињањем примјера који замјењују дефиницију начињемо једно веома важно питање, а то је однос између дефиниције и контекста. Ова тема заслужује посебан рад, а овдје ћемо само рећи да контекст може садржавати много елемената основног значења, а може и врло мало. То потврђује следећи примјер:

ку̀кавица ж 1. зоол. а. *шумска њишца селица* Cuculus canopus из њор. Cuculidae, *величине голуба, дугог кљуна и репа, њознања по гласу који личи на кукање и по њоме њишо њолаже јаја у њуђа гнезда.* — Кукавица је изрод од птица, ер не плете себи гнијездо већ носи јаје у туђему да јој туђа мајка њезине птиће отхрани (Словин. 1880, 31). И како он то рече, одмах се она створи у кукавицу (НПр Чајк., 398).

У првом примјеру има доста елемената основног значења ријечи *кукавица* (види се да је то птица и да полаже јаја у туђа гнијезда), ближи је дефиницији него други примјер (који не даје много грађе за горњу дефиницију). Примјери као што је први погодни су за учење језика, матерњег и страног.

5. Што се тиче обухватности, потпуности, дефиниције могу бити детаљне, опширне, али и са мање карактеристичних детаља, чак и непотпуне (Ferenc Kiefer и Manfred Bierwisch дају четири типа могућих дефиниција: комплетна права, парцијална права, комплетна редундантна и парцијална редундантна — Remarques sur les définitions dans les langues naturelles, у књизи Essais sémantique générale — Bibliothèque Repères — Mame — Linguistique, 1974, стр. 75). Ако упоредимо следеће три дефиниције, видјећемо како, идући од прве ка трећој, комплетност опада: **крџн** — *ојшићи назив за биљке Liliun из ф. Liliaceae, с луковицом, дугуљастим листовима и великим цветовима, љиљан*; **комџника** — *биљка Serphalaria leucantha из ф. Dipsacaceae*; **кџпрч** — *врџа биљке.* Уз *којрч* примјер нешто допуњује дефиницију, али то није довољно: „Кџпрч, Кџпрчина (је) смрадна трава нарезана листа (Павлин., Шул. 5, 156). (Парч. 1)“. Има, поред оне уз *којрч*, још много непотпуних дефиниција, од којих наводимо само ове: **крџваља** — *врџа народног веза* (потпуније је: **крџвац** — *врџа народног веза изведенг у крџудавој линији*), **крџвац** — *2.б. нека мала живојиња*; **4.в. нека болест код стоке**; **крџтац** — *врџа деџе игре*; **крџтац** — *врџа крушке*.

Осим тога, има дефиниција које садрже вјероватна, нејасна или неодођења значења:

крната¹ — в. *грнеџа(?)*; **крвавик** — драги камен црвене боје као крв, рубин(?); **кџнчара** — део одеће(?); **кџнштџк** — вероватно какво гнојно кожно обољење, *џршиџ(?)*; **колорџзац** — нејасно значење (колор?);

јак — нејасно значење; **џкрушка** — нејасно значење;

кџкур — у игри речи, без одређеног значења; **дџден** — реч у бројаници, без одређеног значења.

Разлог за јављање дефиниција које не објашњавају у потпуности значење ријечи лежи углавном у недостатку довољног броја података о тим ријечима. Ако лице које дефинише располаже свим потребним подацима, добивеним из разних енциклопедија, уџбеника и сл. или директно од одређене особе, онда ће бити у могућности да нам да потпуну дефиницију. На овај начин у дефиницију уводимо, поред ријечи која се дефинише и ријечу помоћу којих се дефинише, и лице које дефинише. Без ова три елемента не може се озбиљније расправљати о дефинисању. Треба на овом мјесту посебно истаћи оне дефиниције које зависе од личног става, увијерења, класне припадности, идеолошког и филозофског опредељења онога који дефинише, нпр.:

бџг — у једнобожачким религијама и џо неким идеалистичким филозофским схваћањима: врховно биће које је створило свеџ, које ујравља њиме, највиши духовни џринцип;

дџх — (џо материјалистичком схваћању) виши џродукт материје, функција човечјег мозга; (џо идеалистичким учењима) нематеријална суйстанца, независна од материје, џринцип који ујравља свеџом, манифестујући се у стварима и џјавама (честџо замисљен и као издвојено бестелесно биће, Бог);

капџтал — вредност која власнику, капџталисти доноси вишак вредности џуџшем експлоатације џуђе радне снаге;

демократија — сисџем и џолиџичко начело џо коме власџ џреко својих џредсџавника врши цео џарод или (у класном друшџву) сви џриџадници одређених класа: социјалистичка ~, економска ~, грађанска ~, робовласничка ~ и сл.

6. Неке дефиниције имају упућивачки карактер, тј. значење се може сазнати до краја тек кад се погледа још најмање једна одредница. Има неколико категорија упућивачких дефиниција. Посебну категорију, на примјер, чине дефиниције које почињу скраћеницом в. (види): **кџгља** — в. *кугла*; **кршители** — в. *кршилац*; **крпежити** — в. *крџити(I)*; **крџнарка** — в. *ћубаста шева Galerida cristata*; **коригирати (се)** — в. *кориговати (се)*; **очатати некоме круне** — в. (о)чџитати (некоме) *буквицу (џод буквица² изр.)*; **крсни дан**, **крсни знак**, **крсно име**, **крсни лист**, **крсна недеља** и др. — в. код *џих именица*; **крчмаров** и **крчмаров** — в. *крчмарев*; **крџо¹** — в. *крња¹*; **кољено** — в. *колџно*. Из примјера се види да се некњџживне и рјеђе ријечи и изрази упућују на књџживне

и обичније (*кугла, крунарка, очајашти некоме круне*), али могу да се и књижевне ријечи упућују на књижевне, с тим да је она на коју се упућује обичнија у источним крајевима српскохрватског језичког подручја (*коригирашти (се), крчмаров, крњо, кољено*). Неким дефиницијама се просто читаоци обавјештавају код којих ријечи се налази објашњење значења одређеног израза (*крсни дан, крсни знак*). Понекад се одредница упућује на већ упућену одредницу: **крпуш** — *в. криуша¹ (1а, б); крпуша¹ — 1. а. в. криељ¹ (1).*

Друкчије су дефиниције изведених ријечи, које се ослањају на основну ријеч: **крлат** — *који има крила (за летиње), који је с крилима; крлатити — ситицашти, добивашти крила; крлатица — крилашча живошћина; крлџаш — крилашчи коњ; крлџашце — дем. и хит. од крило¹; крлина — аугм. и њеј. од крило¹; крлитити — крејашти се односно одржавашти се у ваздуху њомоћу крила, летишти; лебдеши.* Да би нам била јасна значења ових изведеница, потребно је претходно знати значење ријечи *крило*.

Дефинисање основних бројева представља случај за себе. Све дефиниције своде се на дефиницију основног броја *један*, која гласи: *најмањи цео основни број којим се означава јединка, њоједино биће, ствар или њојава и који се обележава цифром 1; назив ње цифре*. Тако се *двадесет* дефинише: *основни број два њушча већи од десет, који се обележава цифрама 20, па смо приморани да тражимо значење бројева десет и два; ако хоћемо да идемо до краја, да бисмо објаснили број двадесет, добићемо слjedeћи низ: дeсeт и дeсeт — основни број за једну јединицу већи од девет, који се обележава са 10; дeвeт и дeвeт — основни број за једну јединицу већи од осам, који се обележава цифром 9; послџе би требало погледати дефиниције бројева осам, седам, шест, њет, четџри, џри, два (основни број за једну јединицу већи од један, који се обележава цифром 2; назив ње цифре) и један. На исти начин објашњени су и други бројеви: дeвeтнaсeт — основни број за девет јединица већи од десет, који се обележава са 19 (треба знати шта значи девет и десет); дeвeдeсeт — основни број девет њушча већи од десет, који се обележава са 90 (такође је неопходно видјети значење бројева девет и десет) итд. Очигледно је да овакав начин дефинисања основних бројева није практичан и да би ваљало наћи неки други пут до основног значења.*

Неку врсту упућивачких дефиниција представљају остенсивне дефиниције, гдје се на лексичко питање: „Шта је кабао?“ одговара: „То је кабао“ и истовремено се показује тај предмет (односно одговарајући цртеж или фотографија). Ово нису праве дефиниције, јер се њима не одређује значење (*округла ошворена дрвена њосуда за воду, млеко и млечне њроизводе, вино, зрнашчу храну и др., ведро, чабар*) него се оно само илуструје. Ту је дефиниција слична примјеру који мало говори о значењу, а ријеч која се дефинише није субјекат реченице (*в. поменућу студију коју су написали Ferenc Kiefer и Manfred Bierwisch, стр. 58—61).*

Кад се говори о остенсивним дефиницијама, треба указати на чињеницу да у српскохрватском језику, као и у другим језицима, има ријечи које су у комуникацији праћене одређеним гестовима, покретима, које укључују екстралингвистичке елементе. То се види из примјера који се дају уз неке дефиниције у РСАНУ:

дѡвдѡ — прил. **а.** за *мѡстѡ*: *до овог мѡстѡа, до ове тѡачке, границе.* — Мени је већ довде дошло! (Превуче љутито руком испод грла.) (Глиш. 8, 126).

ѡво — речца **1.** за *указивање на некога или нешто што је у близини лица коме се говори.* — Ево на овом мјесту мазга није хтјела ићи правим путем (Шег. 2, 124). . .

3. *кад се некоме нешто даје, нуди и сл.* — Ево на, каже, пипни овде (Наст. 4, 41).

ѡно — речца **1.а.** за *показивање некога или нечега што није у непосредној близини учесника у говору, што се указује, јојављује.* — Показавши му (вуку) у води мјесец, рече (лисица): „Ено видиш колики је сирац у води. . .“ (НПР Вук, 226). Да ли је школа далеко одавде? — Ено је, ви'ш она. . . с високим одаком (Ранк, С. 2, 5).

У примјерима се јављају ријечи које означавају покрет или показивање (*превуче руком уз довде, на овом мјесту, ићи овде уз ево, показавши, одавде уз ено*), а у дефиницијама, што је још важније, употријебљене су ријечи за показивање (*овај, указивање, показивање*). Дакле, екстралингвистички елементи могу да буду саставни дијелови лексичког значења.

7. У РСАНУ наилазимо на граматичке дефиниције, које не говоре о основним особинама дефинијендума:

ја — лична заменица за *прво лице једнине*; **ви** — лична заменица за *друго лице множине*;

крѡчићи — *сул. мн. од крѡче*; **кѡље** — *зб. им. од колац*;

кѡљѡм — *1. л. јд. през. од клаѡи*;

дѡсѡти — *редни број који одговара основном броју десѡи*; **јѡдѡнаѡсти** — *редни број који одговара основном броју јѡдѡнаѡси*.

Оваквим дефиницијама не казује се значење него граматичка припадност, граматичке особине одређене ријечи.

Уз неке ријечи дају се дефиниције које су само дјелимично граматичке, тј. које су такве углавном у првом, општем дијелу:

дѡсѡторо — *збирни број који одговара основном броју десѡи*. **1. а.** . . . за *означавање збира особа мушког и женског пола*. . . **б.** . . . уз *збирне именице, обично оне које означавају збир младих бића (јонекад и за означавање збира који се исказује обичном множином)*; **јѡдѡнаѡсторо** — *збирни број који одговара основном броју јѡдѡнаѡси* **1.а.** за *означавање збира особа мушког*

и женског пола. . . б. . . уз збирне именице, обично оне које означавају збир младих бића;

и — везн. . . 1. саставни, за сјајање речи, делова реченица или реченица **а**. везује појмове различитог садржаја (каикад антионимског карактера), који стоје најоредо (ионекад као устаљене везе), указујући на њихово сједињавање, сабирање, сјајање. . . б. везује две истоветне речи одн. два израза, исказујући тиме идеју појачавања, градације, надовезивања и сл.;

из — . . . **иредлог** којим се заједно с речју у **генитиву** означава **1. а**. **иредлог** (конкретни или географски), **иредмет**, **маса** и сл. од чије се **унушрашњости** нешто одваја, удаљава; **ошвор** од кога се нешто **покреће**, удаљава. . . б. **сно** чега се **ко** или **што** **ослабађа** и **од** чега се удаљава, одваја; **склоп**, **систем**, **низ** од којег се **ко** или **што** одваја.

У „Напоменама о обради текста Речника“ стоји: „Уз глаголске именице начињене од несвршених глагола нису давани ни примери ни дефиниције ако се значење глаголске именице подудара са значењем глагола. Само ако се њихово значење удаљило од глаголског, давани су и примери и дефиниције“ (прва књига, стр. XXXII). Данас можемо рећи да и уз глаголске именице долазе дефиниције, и то граматичке, а ако има посебних значења, и праве. Примјери:

крђјење — гл. им. од **крђјити**; **корачање** — гл. им. од **корачити**; **коштaње**¹ и **кђштaње** — 1. гл. им. од **коштити**¹.

2. а. **цена**, **вредност** нечега, обично изражена у новцу. . . б. **в**. **цена** **коштања**. . .

Изр. **цена** **коштања** — **део цене**, **вредности** неког **производа** који **обухвата** само **средства** **уширошена** на **производњу** (на **сировине**, **радну снагу** и др.), **производна цена**. . .

Горњем цитату треба додати и то да се у Речнику јављају граматичке дефиниције не само уз глаголске именице од несвршених глагола него и од двовидских (који могу бити и свршени и несвршени):

вечерање — гл. им. од **вечерати**; **кђришћење** и **коршћење** — гл. им. од **корисити** (**се**); **кооптирање** — гл. им. од **кооптирати**; **копирање** — гл. им. од **копирати**.

Глаголске именице од свршених глагола имају праве дефиниције. Једино је незгодно што се у тим дефиницијама често употребљавају глаголске именице од несвршених (и двовидских) глагола, које су обично, као што смо видјели, само граматички дефинисане. На тај начин читалац остаје без објашњења значења, јер се непознато објашњава непознатим. Примјери:

заузеше — **заузимање**, **освајање** (неке **територије**, **града** и сл.); **довршење** — **привођење крају**, **окончавање**, **свршењак**; **закорачење** — **ирелазак** **преко** нечега, **ирекорачење**, **улазак**, **задирање**; **заокружење** — **ироши-**

рење *поседа* (државе и др.) одн. *погодно* *груписање* њених делова ради *посиш-*
зања целине, афондација; измена граница у истиом циљу.

Глаголске именице од несвршених (и двовидских) глагола налазе се у дефиницијама и других именица, као и других граматичких категорија:

закорачај — *покрећу* *унапред* *при* *корачању, корачај, корак; занат* — *специјално* *изучена, усавршена* *израда предмета* *руком или уз помоћ* *примитивнијег алати, обри; бављење* *тако* *израдом* *као* *стало* *занимање; конопљарство* — *гајење и прерада* *конопле; кондензација* — *згушњавање* *паре или* *гасова, њихово* *прегревање у* *течно стање* (*појава* *супротна испаравању); команданство* — *командантска дужност, заповедништво, стваринство; командовање;*

заљубљив — *који је* *склон* *заљубљивању, који се* *лако* *заљубљује; кротан и кротан* — *који се* *носи у* *знак* *короне, којим се* *испољава* *жаљење за* *покојником, црн;*

заљубљено — *на начин* *својствен* *заљубљенима, с* *љубављу, обожаванем;*

залагати — *давати* *као* *јемство* *за* *враћање* *зајма, давати* *у* *залог; залепршати* — *покренути* *на* *лејршање, учинити* *да се* *нешто* *почне* *вијорити, замахајти* *нечим.*

Какво се рјешјење може предложити да би се избегле овакве дефиниције? Требало би, по нашем мишљењу, или да се увијек дају праве дефиниције уз глаголске именице од несвршених и двовидских глагола или да се такве именице не јављају у дефиницијама ако буду и даље граматички дефинисане.

8. Као и у другим рјечницима, и у овом се јављају негативне дефиниције. Не можемо говорити о дефинисању сложеница са одричном рјечцом *не* (*невелик, незрео; независност, немогућност* и сл.) зато што се у Речнику није још дошло до слова *н*. Међутим, може се говорити о неким другим категоријама (интересантна запажања о негативним дефиницијама износи Jean и Claude Dubois у књизи Introduction à la lexicographie — le dictionnaire, Librairie Larousse, 1971, стр. 87—88).

Сложенице с префиксом *без-* често имају (као и приједлог *без*) негативне дефиниције:

безаконик — *онај који се не држи* *закона или* *вере, пресвиуник, безбожник, иноверац;*

безуб — *који нема* *зуба;*

безбожник — 1. *онај који не верује у* *бога, атеист(а).*

бездан и бездан — 1. *дубока* *провалија* *која се не може* *измерити, нији* *јој се* *дно* *може* *сагледати; бескрајна* *дубина;*

бездбран — 1. *који се не* *стиди* *својих* *посиујака, бесидан, бесраман.*

У паровима састављеним од ријечи са *без-* и одговарајућих ријечи које немају тог префикса обично први члан има, бар у неким значењима, негативну дефиницију, а други члан позитивну:

бѐзалкохолан — који нема, који не садржи алкохола;

ѐлкохолнѝ и **ѐлкохолнѝ** (нема облика *алкохолан*) — који садржи алкохола, који се односи на алкохол;

бѐзбѝлап — који је без бола, који не изазива бол, који не боли;

бѝлан и **бѝлан** — 1. а. који је захваћен болом, који боли. б. који изазива бол, који је љраћен болом;

бѐзбрижан — 1. који нема брига, миран, ведар. . .
3. немаран, неѝажљив, нехашан.

брѝжан и **брѝжан** — 1. а. ѝун бриге, забринуѝ.
2. в. брижљив(1).

У извјесним случајевима оба члана оваквог пара имају, у одређеним значењима, негативне дефиниције:

бѐзгласан — 1. а. који не даје од себе гласа, шума, нечујан, нем, ѝиш. б. који се не буѝи, ѝокоран.

2. грам. а. који се не изговара. б. заст. сугласни.

глѝсан — 1. а. који се јасно, јако чује. б. који се изражава, изговара или чѝта наглас (не у себи или шашаѝом), неѝригушен. . .

2. фиг. а. оѝворен, неѝрикривен; јасно изражен; оѝворено и у великој мери акѝиван. . .

бѐзгрешан — 1. који је без греха, неѝорочан.

2. који није учинио грех, који је без кривице, невин.

3. који не изражава нишѝа грешно, безазлен; у којем нема греха.

грѝшан — 1. а. који је учинио грех, који чини грехове; који је ѝодложан греху; који је исѝуњен, оѝѝерећен грехом. . . г. који је сѝечен грехом, на недоѝушѝен, неѝошѝен начин. . .

2. фиг. који изазива сажалење; јадан, бедан, несрећан.

3. заст. ѝогрешан, неѝравилан; неѝачан.

И уз друге ријечи јављају се негативна значења:

глѝв = **глѝв** — 1. који не чује, који је лишен чула слуха (ѝошѝуно или делимично).

2. фиг. који неће да чује, који се ѝрави да не чује, равнодушан, безосећан. . . ;

гѝбити — 1. а. неѝажњом заѝураѝи (не знајући куда, где се ѝосле не може наћи). б. ѝроѝушѝаѝи не обраѝивши ѝажњу, ѝревићаѝи, изосѝављаѝи. . . ;

забравити — 1.1.а. изгубити из памћења, не задржавати у сећању, престајати знати оно што се знало. б. услед расејаности, пометености и сл. не сећајући се нешто учинити у потребном тренутку (често: не узети, не појети нешто). . .

избавити — 1.1. извући из какве невоље, тешке ситуације, сјасити, ослободити.

2. заст. и покр. а. обезбедити да нешто буде на располагању, да се има оно чиме се није располагало, што се није имало, избавити. . .

За антониме је карактеристично да се у једном члану може јавити позитивна, а у другом одговарајућа негативна дефиниција:

добро — 1.а. појаве у свету које су повољне за човека, које доприносе његовој срећи, најпрећу, добре стваре животи, света; оно што је у складу с позитивним моралним нормама. б. стање (доба, средина, ситуација) у којему преовлађују повољне околности, срећан живот, срећа.

зло — 1.а. оно што је рђаво, негативно у свету, појаве у животу, друштву које су неповољне за човека, рђаве стваре животи; оно што није у складу са моралним захтевима, обичајима и сл. б. околности неповољне за човека, несрећа, невоља.

дуг — 1. (просторно) в. који прелази, премаша потребну меру (у једном правцу), већи него што треба.

крџак и кратак — 1.б. који је по дужини мањи него што треба, који не досеже потребну, уобичајену меру, који је испод потребне, уобичајене мере (у једном правцу), сувише крајак, прекрајак.

Догађа се и обрнуто: у првом члану оваквог пара јавља се негативна, а у другом позитивна дефиниција:

здрав — 1.а. који нема здравствених тегоба, обољења, мана, који не болује, којему је организам у повољном здравственом стању; који није рањен или страдао у рату, борби и сл., неизвређен, чистав, жив.

2.б. (о храни, пићу, води) који је без заразних клица и других по здравље штетних састојака, примеса, добар за употребу, неукварен, незагађен; који својом хранљивошћу, саставом и сл. повољно делује на организам.

бдлестан — 1. који је у стању болести, који је обузет болешћу, који има неку болест.

2. заражен болешћу; заразан.

Негативне дефиниције налазимо и уз поједине пословице и изразе, како негативне тако и позитивне:

не може се и дуг' и коват' (н. посл.) — не могу се два исла истовремено радити;

ђаво му не да мира — не може мировати, смирити се;
и ђаво душу причека (н. посл.) — каже се ономе ко је несмирљив,
 ко ће да чека;

ђаво ушао у њега — врло се узнемирио, не може да се смири;

зло и наопако — сасвим зло, не може бити горе;

го као пиштољ — врло сиромашан, који нигде ничег нема.

9. У Речнику САНУ, као и у другим великим рјечницима, постоје и научне дефиниције. Поједини термини из биологије, физике, хемије, медицине и сл. објашњавају се научно, често са латинским називима и хемијским формулама:

кџкурџек и кукџрџек — бот. а. род вишегодишњих зељастих биљака *Helleborus* из ф. *Ranunculaceae*, дланасто дељених листова и крућних цветова беле, сиворенозелене, ружичасте или тамноцрвене боје; назив за поједине врсте тога рода (*H. odoratus*, *H. foetidus*, *H. niger*, *H. purpurascens*, *H. viridis*);

калџај — а. хемијски елемент (*Sn*), метал сребрнastoбеле боје, који се најчешће уочијебљава у легурама и за иревлачење, облагање металних и др. иредмета, ксишар;

вџда — 1. ирвидна безбојна течност (у ксишом стању, иод нормалним иришском, кључа на 100°C, а мрзне се на 0°C), хемијско једињење водоника и кисионика (H_2O);

бџа — 1. физ. уишак који на ско чине светлосни зраци одређених италасних дужина, било директни, било одбијени или ироуишени крџ иоједина иела.

Овакве дефиниције треба да задовоље стручњаке из одређених области, али и да буду разумљиве за ширу читалачку публику, што није увијек лако постићи (о тешкоћама које се јављају у вези са научним дефиницијама говори Georges Matoré у дјелу *Histoire des dictionnaires français*, Larousse, 1968, стр. 236).

Занимљиво је да се уз боја даје научна дефиниција, а да се поједине боје дефинишу на веома популаран начин:

бџо — 1. који је боје снега или млека;

зџен — 1. који је боје миша, ираве;

брџон — варв. мрк као ксиен, ксиенаст.

Да би се овакве дефиниције разумјеле, треба да се зна значење именице којој се приписује одређена боја. Дефиниције тих именица морају бити тако компоноване да се на основу њих лако закључује о карактеристичној боји. То, међутим, није увијек случај. Ако се за *жуйи* каже: који је боје лимуна, *жуманџеија*, сламе, а за *жуманџе* да је: гусија *жуйи* материја у унуишраишем делу јајеиша, окружсена беланџеиом, онда *жуйи*

доцкан стиже на Косово Јанко — каже се кад је доцкан, сасвим измишљено предузимајући било шта после свршеног чина.

11. Кад се пажљиво прегледају све досад штампане књиге Речника САНУ, долази се до закључка да се исте категорије не дефинишу увијек на исти начин, да се одступа од упутстава датих у првој књизи. Поменићемо само неке случајеве.

Придјјеви на *-ов/-ев* различито се третирају:

крѝтич̃арев = **крѝтич̃аров** — који ѝриѝада крѝтич̃ару, који ѝоѝи-че од крѝтич̃ара, који се односи на крѝтич̃ара;

крѝтич̃аров — в. крѝтич̃арев;

господ̃арев = **господ̃аров** — који ѝриѝада госп̃одару;

господ̃аров = **господ̃арев**.

У „Напоменама о обради текста Речника“ (I књига, стр. XXXV) стоји: „Када неки ботанички назив значи подједнако и саму биљку и њен цвет, односно плод, онда се та значења раздвајају; напр.:

јабука ж I. бот. а. воћка *Malus communis* из ф. *Rosaceae*. б. плод те биљке. . .

љилан м бот. а. украсна биљка лепа цвета *Lilium candidum* из ф. *Liliaceae*. б. цвет те биљке“.

Међутим, у VIII односно X књизи налазимо:

ј̃абука — 1. бот. воћка *Malus* из ф. *Rosaceae* са много вр̃ста, која рађа меснаѝе, округлаѝе за јело укусне ѝлодове; ѝлод ѝе биљке;

кр̃ушка — 1. бот. и агр. лист̃оѝадно, дуговечно дрво, рд *Pirus*, из ф. *Rosaceae*, са мнзго вр̃ста, ѝдвр̃ста и сор̃ти, од којих се неке вр̃сте (нарочит̃о *P. communis*) гаје као воћке; ѝлод ѝих биљака.

Овде се разлике у значењу не обиљежавају словима него тачком и зарезом. Истина, овај принцип није досљедно спроведен, па се у IX књизи ботанички назив дефинише као што се захтијева у Напоменама из I књиге:

к̃ѝст̃ѝн — бот. 1. а. шумско лист̃оѝадно дуговечно дрво *Castanea sativa* из ф. *Fagaceae*, великих размера. б. ѝлод овог дрв̃ѝта.

Исто тако, у Напоменама (стр. XXXI) читамо:

„Уз дублете као *хлеб* и *крух*, од којих се један употребљава већином у источним, а други у западним крајевима српскохрватске језичке територије, стављена је ознака ист. кр. (источни крајеви) и зап. кр. (западни крајеви); иначе се знаком једнакости (=) показивала њихова подједнака значењска вредност“.

У X књизи *крух* је друкчије дефинисан: 1. основно јело у људској исхрани, које се ѝрави ѝечењем обично ускислог ѝест̃та, умешеног од ѝменичног одн. кукурузног или др. брашна, хлеб.

Ова неуједначеност у Речнику САНУ, која се односи углавном на поједине детаље, сасвим је разумљива, јер је Речник колективно дјело, које се ради (и радиће се) деценијама, а не смијемо заборавити ни то да лексикографи, у свом дугом и напорном послу, стално трагају за бољим рјешењима. Штета је само што одступања у начину дефинисања и остале новине у односу на Напомене из I књиге нису биљежени у напоменама уз наредне књиге.

12. О дефиницијама би се могло још говорити, али и оволико је довољно да се покаже који су основни принципи дефинисања у Речнику САНУ. Кад се обраде и други проблеми (извори, одреднице, примјери, етимологија, акценат итд.), имаћемо јасну слику о Речнику, у којем се налази огроман број најразноврснијих података о српскохрватском језику.

Др Милорад Дешић